

ŠTO JE (PITAO) STILISTIČAR 2023?

(Krešimir Bagić, *Figure i stilovi*, Meandar Media, Zagreb 2023)

Tematski naslov, kako bi rekao Genette, potencijalnom čitatelju objašnjava da će se autor, vrlo retorički umješno – razdiobom, pozabaviti dvjema stilističaru prominentnim temama – figurama i stilovima. Knjiga okuplja deset tekstova od čega je devet prethodno objavljeno, što u zbornicima (Zagrebačke slavističke škole), što u časopisima poput *Govora* ili *Croatice*, ali i na portalu *stilistika.org*, kojem je Bagić glavni urednik i pokretač. Posljednji je tekst osmišljen za knjižno izdanje – *Tekuće hrvatsko pjesništvo – na prvi pogled*. U prvom se dijelu tematiziraju figure ili jezične pojave s figurativnim potencijalom: parafraza, kriptogram, anagram, stopljenica i hifen, a u drugom se autor bavi Šimićevim, Ujevićevim, Jonkeovim i Marinkovićevim te Severovim stilskim potpisom. U posljednjem se tekstu dotiče stila na globalnoj razini, ističući stilske karakteristike recentnijih pjesničkih zbirki. Uz uobičajene dodatke knjizi poput *Kazala imena*, kao zanimljivi pragma-ukrasi u opremi ističu se prilozi *Ogledni rječnik stopljenica* te *Ulomak Ujevićeva lirskog rječnika*. U prvspomenutom prilogu autor je pokušao ilustrirati stapanje kao funkcionalnu, semantičku te stilsku posebnost i pojavnost, a u potonjemu je u sto riječi iznesen uzorak Ujevićeva slojevita leksika.

Obaviješteni će se čitatelji prije čitanja prvoga dijela sjetiti Bagićeva *Rječnika stilskih figura* u kojemu autor u detaljnim natuknicama definira, oprimjeruje i razlaže pet vrsta figura. Treba stoga upozoriti na to da figure

koje čine *Figure* u ovoj knjizi nisu ispisane kao rječnička natuknica. Stilsko je osvježanje došlo u obliku istraživačkih pitanja, vrlo suptilno istaknutih u svakom pojedinom tekstu. Autoru su omogućila izlazak iz uskoga svijeta stilogenih učinaka figure i deskriptivnoga posla leksikografa prema oživljavanju stilistike kao discipline, a prema tome i stilističareva posla u 21. stoljeću. Svaka je od opisanih pojava inicijalna kapsula koja aktivira i oživljava jezikoslovna ili književnoteorijska pitanja. Pitanja nisu poza za retorički trijumf, nego se kroz njih propituje položaj i učinak stilske figure od detalja prema sveobuhvatnijem planu kao i stilistički pristup njihovoj stilogenosti.

Čitanje *Figura* započinje s parafrazom, kojoj prethodi kratka digresija o fikciji, literarnosti i fikcionalnom potencijalu. Kao vrste objašnjene su lingvistička, komentatorska, literarna i ludička parafraza. Svaka služi kao svojevrsno postavljanje scene za propitivanje pojava poput postojanja „pravih” sinonimnih pojava u jeziku ili razlaganje podnaslovnoga pitanja „postoji li jezik fikcije?” Hildesheimerov *Marbot* tako služi kao primjer žanrovske parafraze (34), ali i otvara prostor autoru da odbaci mogućnost postojanja jezika fikcije, no i da zaključi kako ne postoji jezik koji nije fikcionalan.

Kriptogram će čitateljima vjerojatno biti poznatiji kao moćno komunikacijsko oružje pogotovo od 70-ih godina 20. stoljeća, što je označeno kao početak moderne kriptografije. Bagić stilogenost kriptograma u literarnim tekstovima uočava u retoričkom višku koji omogućuje da se otvorenom tekstu pristupi pomnije (60). Poznato je da je poetska funkcija jezika u literarnom tekstu najistaknutija, a da se komunikacijska vrijednost jezika realizira u njegovoj uporabi – govoru. Kriptogram bi kao stilska figura u kakvu literarnom tekstu označio srce književne komunikacije (61), odnosno tražio bi od čitatelja veću koncentraciju u komunikaciji s književnim djelom, a samim time naglasio kognitivno-stilistički interpretacijski potencijal djela.

Slijedi kriptogramu bliska figura – anagram. Kreće se od spomena svjetski poznatih i naših anagramista poput Galileija ili Rittera Vitezovića, oprimjeravanja ekstra- i intradijegetičkih anagrama da bi se došlo do zanimljivosti o ocu moderne lingvistike, de Saussureu, koji se sam dugo bavio anagramima. Njegova se zanimacija, koju su mnogi smatrali usputnim hobbijem, obrušava na njegovu teoriju o arbitrarnosti jezičnoga znaka. S jedne strane tako zaključuje Bagić da je anagram koncepcija koja otvara prostor govoru o motiviranosti jezičnoga znaka, a s druge strane zamjećuje da je služio kao inspiracija Kristevinoj, Riffaterreovoj i Lachmannovoj teoriji o intertekstualnosti.

Stopljenica je iz lingvističkoga očišta već opisana kao ona koja propituje prirodu jezičnoga znaka i potkopava uvriježene odnose riječi i njihovih značenja (105). Hrvatska se jezikoslovna zajednica može pohvaliti i *Hrvatskim rječnikom stopljenica* (ur. Marković, Klindić i Borković, 2016). Kao stilsku figuru Bagić stopljenicu pronalazi u literarnim tekstovima i stripovima, gdje figurira kao važna u građenju oniričkoga ili fikcionalnoga svijeta teksta, odnosno destruiira stabilnost jezika (108, 112). Istaknut ću kuriozitet kao primjer globalnoga učinka koji ostavlja detalj poput stilske figure kao što je stopljenica. Stilističar navodi naziv Pongeove pjesničke zbirke *Proèmes* iz 1948., kao „krasan primjer terminološke stopljenice u prostoru literature, gdje su združeni poezija i proza” (102). Analogno spomenutoj stopljenici, ali u stilu uobičajenoga kaskanja za svijetom, u hrvatskom se literarnom prostoru pojavila „proezija”. Koliko mi je poznato, prvi je riječ upotrijebio Krno Lokotar uređujući knjigu Suzane Matić *Samosanacije* (2013), što potvrđuju u svojim kritikama zbirke Jagna Pogačnik i Nikola Petković. Da se ne radi samo o diskurzivnom voću trenutka, kako je figurativno opisuje Bagić, potkrepljuju i književnoteorijske rasprave o stvaranju novoga literarnoga žanra ili njegovoj modifikaciji, koje je Ponge pokrenuo igrajući se stapanjem. Kako zaključuje Sears (1999), Pongeova je zbirka ne samo tematski, nego i rematski (da opet prizovem Genettea) odlučila stopiti poeziju i prozu, odnosno sukobiti kodove poezije i proze, što je rezultiralo lomljenjem već poznatih i utvrđenih poetskih žanrovskih uzusa pa u konačnici i stvaranjem žanrovskoga hibrida. On se neće zvati ni pjesme ni pjesme u prozi, nego proezija ili *proèmes* na francuskome.

Prvi se dio zaključuje pripovijedanjem o hifenu, čija je priča u pozadini opisa Guberinina stila u njegovoj značajnoj i poznatoj knjizi *Zvuk i pokret u jeziku*. Guberina naime hifen najčešće upotrebljava spajajući pojmove tako da se jednorječnom pojmu pridijeva hifenska atribucija, čime se određuju i uspostavljaju razlike između bliskih pojava. Hifen kao stilska figura prestaje biti pravopisno pravilo, treba ga motriti kao sastavni dio zvuka i pokreta u jeziku (139).

Stilovi naizgled okupljaju interpretacije literarnih, poetskih, polemičkih stilova hrvatskih književnika i jednog jezikoslovca. Oni su ipak tek podloga za odgovaranje na dublja književnoteorijska, stilistička i žanrovska pitanja. Parafraza je tako usmjerila tekst na raspravu o sinonimiji, pandan čemu su *Četiri teksta pjesme 'Smrt' A. B. Šimića*. Nakon što je opisao Šimića kao pjesnika velikih tema koje dolaze u opozicijama, Bagić nastavlja interpretacijom naslovne Šimićeve pjesme u kojoj posebno stilogenima ističe razgradnju

klasične strofe, gradacijski glagolski niz, što oprimjeruje postupak enumeracije te interpunkcijsku stilogenost – poseže za točkom u trenutku kada je smrtnikovo tijelo izgubilo bitku (153). Zatim se u trima inačicama pokazuju važnima ili isticanje motiva sluškinje, ili minus-postupak izostavljanja jake poente, ili diskurzivna igra afirmacije i negacije. U tom kontekstu stilističar priziva Schaeffera kojem relativna sinonimija pomaže u uvođenju pojma stilske varijacije. Kao snažnu tvrdnju koja bi mogla produbiti rasprave o varijacijama i namjerama (Laurent Jenny) istaknula bih Bagićeve zaključak da „za Šimića, pjesnika uopće, izabrati ne znači varirati u osnovi istu misao ili ideju, nego znači da se ta misao ili ideja drukčije gradi, osmišljava i svjedoči o posebnosti vizije, emocionalnoga stanja i perspektive subjekta” (156). Ovaj tekst stoga može poslužiti kao ogledan primjerak kako stilistička interpretacija može djelovati suvremeno i uvijek aktualno, posebice ako imamo na umu genetičku kritiku i istoimenu Van Hulleovu knjigu (2022), kojoj može dati (naravno, ne uvijek konačne) odgovore na pitanje trebamo li inačice shvaćati kao sinonimne ili samostalne tekstove.

Lirika Tina Ujevića opisana je kroz dvije Ujeviću prominentne teme: umjetnost i žena, bogatstvo leksika te sinonimičnost kao jezično uporište. Pritom Ujevićeva sinonimija nije objasnidbena, nego afektivna jer se želi naglasiti stanje subjekta i njegov odnos prema predmetu govora (180). Leksičke ekskluzivitete i raznorodne kultureme popisao je Bagić u prethodno spomenutom kratkom rječniku. Među širokim kolopletom leksema koje Ujević koristi kako bi povezao različite varijetete i registre ili u kontekstu denominacijskih metafora izdvojit ću one koje možemo i danas susresti u svakodnevnom razgovoru, gdjekad sa značenjskim pomakom: *ćivot*, *eglenisati*, *hetera*, *ilinštak*, *mazija*, *pečal*, *pedepsati*, *žurnjava*, *žvatati*. Tekst se, sada već retorički uobičajeno, završava pitanjem koje možemo proglasiti i Bagićeveom kritičkom opomenom: treba li analitičar odustati od svojega diskursa i svojim metaforama kružiti oko Pjesnikovih? (193) Stilističar tako primjećuje da se ujevićolozima dominantno bave biografskim podacima i svode literaturu na autorov život.

(Pro)pit(iv)anje kao provodna nit knjige nastavlja se i u analizi polemike između Jonkea i Marinkovića, sukobu jezikoslovca i književnika, koja je otvorila pitanje o jeziku književnoga teksta. U tekstu se Bagić usredotočio na definiranje polemike same kao i polemičkih stilova *Slovnice* i *Računice*. Razgovorni je jezik Marinkoviću omogućio da replicira Jonkeu i da mu ospori legitimitet arbitra u književnim stvarima (225). Jonkeov polemički stil karakteriziraju pak retorička pitanja koja stvaraju dojam ritualnoga

iščudavanja te isticanja vlastitih stavova i dojmova (229). Polemički stil sadrži (retorička) pitanja, konkretna polemika između književnika i filologa aktualizira pitanje o jeziku književnosti, a analiza polemike i polemičkoga stila završava pitanjem o slobodi govora pa tako Bagić podsjeća na stav Felman o polemici kao žanru koji načelno zastupa slobodu govora, ali se njegov konačni cilj ostvaruje u ušutkivanju protivnika.

Severova publicistika, točnije 14 priloga u rubrici *Što je vidio Josip Sever* u časopisu *Oko*, potaknula je Bagića na propitivanje žanrovskih pa i funkcionalnostilskih odrednica. Kreće se od tvrdnje da Severova novinska publicistika ima lirsku dikciju, pri čemu se kao primjeri Severova žanrovskoga stapanja ističu upotreba publicističkih tropa, akustička gestualnost te obilje figura dikcije. Lirsku dikciju stilističar objašnjava kao „način čitanja i strategija tumačenja teksta”. Severovo je poetsko pismo Bagiću dobro poznata i draga tema (*Živi jezici. Poetska pisma I. Slamniga, J. Severa i A. Žagar*, 1994), no u ovoj se analizi promatra kako se piščeva stilska obilježja poezije ponašaju i obnavljaju u publicističkom kontekstu. Iz perspektive diskurzne stilistike izlišno je upozoravati na poroznost strukturalistički postavljenih granica među funkcionalnim stilovima. Ipak, Severovo žanrovsko kolebanje, kada je postavljen u ulogu literarnoga novinara, i u današnjem publicističkom te komentatorskom svijetu može djelovati svježe i začudno.

Naposljetku smjestio se tekst u kojemu Bagić izdvaja tri bitna obilježja tekućega hrvatskog pjesništva, od 2019. do 2022., a koji komunicira s njegovom prethodno objavljenom zbirkom kritičarskih tekstova *Republika stiha* (2023). Pjesničke zbirke kojih se detaljnije dotiče su *Lovostaj* Monike Herceg, *Trg, tržnica, nož* Martine Vidaić, Matičeva pjesma *In Tyranos*, *Stepenice za Stojanku K. Kos Lajtman*, *Zlice i vilice* Nataše Govedić, *Vuk i breza* Ane Brnardić, Pogačareva *Knjiga praznika*, *Hotel za mrtve* Lane Derkač, Čolićeva *Emigrantska mantra*, Grgasovo *Zablaće* te *Smiljko i ja si mahnemo* Eveline Rudan. Naslovi su odabrani kako bi oprimjerali angažiranost, hipermetaforičnost i konceptualnu narativnost kao karakteristične pojave u odnosu na kontekst suvremenoga pjesništva. Stilističar uvodno napominje da je proces usustavljivanja neizostavno uključio slučajnost i mistifikaciju, a zaključno dozvoljava da se određenim segmentima pjesništva u tematiziranom vremenu mogu atribuirati manirizam, ludizam ili evokativnost. Iako na nekoliko mjesta u tekstu tematizira neinovativnost u smislu izgradnje izvornih stilova ili novih poetičkih odvjetaka, kao zanimljiva se pojava ističe aktualiziranje pitanja o granicama poezije (283) kod pojedinih autora. Bagić pritom ističe Grgasovu i Rudaničinu zbirku kao

sjecište lirskoga i akademskoga diskursa ostvarena u estetizaciji fusnote, odnosno prigodnoga rječnika. Stoga mi se čini da bi se od triju navedenih obilježja konceptualna narativnost mogla istaknuti kao ona u kojoj autori ispipavaju što je to stih, poetičnost i u konačnici pjesnička zbirka. Pritom se konceptualna narativnost ostvaruje na makrorazini, dok je pjesma u prozi diskurzivni hibrid na mikrorazini – izlaganja i stilske organizacije iskaza (277). Stilističar navodi uspostavljanje uporišne teme, nenaslovljivanje, ciklizaciju, eksplicitne paratekstualne upute kao strategije kojima uobičajeno pribjegavaju pjesnici u ostvarivanju konceptualne narativnosti. Sintetizacija Bagićeve kritičarskog iskustva rezultirala je zahvatom u cjelinu, no učinak podsjeća na detaljistički manevar u opisu stoljenice – dok potonja stilogenost ostvaruje na jezičnom planu, primjeri konceptualne narativnosti podsjećaju na stapanja na formalnom planu, što potiče na daljnje analize i interpretacije suvremenoga pjesništva.

Za razliku od Jonkeova polemična stila u kojemu su retorička pitanja priprema za ritualno iščuđavanje, Bagićeve pitanja oko kojih se grade prikazanih deset tekstova ne pozivaju na polemičnost, barem ne onu koja bi ušutkala protivnika. Stilističar ne ostavlja čitatelja bez argumentirana odgovora. Taj se odgovor vrlo često iskazuje u obliku tvrdnje ili komunikacije sa znanstvenom i stručnom literaturom. Zbog toga tekstovi često djeluju kao riznica autorovih spoznaja i uvida od kojih svaki čitatelj može dobiti što mu treba. Iako djeluju kao posve odvojeni dijelovi knjige, figure kao detalj i stil kao cjelovitija pojava, često se prožimaju u tekstovima i među tekstovima. Bagićeve je stil pisanja dostupan jednako znanstvenoj sredini kao i svakom koga zanima bilo koja tematizirana pojava, a knjiga kao cjelina daje odgovor na naslovno pitanje ovoga prikaza.

Gabrijela Puljić